

ה – המתת חסד

” כשאיש אינו שומע את מבקשת את נפשך למות והיא מסרבת”:

המתת חסד בראי הספרות והקולנוע¹

שירן חן

תקציר

מה באמנות מאפשר להמתת החסד המוצגת באמצעותה להיות "נגישה" לכל קורא וצופה? מאמר זה דן בפניה השונים של המתת החסד כפי שהם עולים בכמה יצירות אמנות - בשירה (של זך וברנשטיין), ספרות תיעודית (במזל סרטן של המרמן וניראד), וקולנוע (בסרטים העלילתיים אהבה(הנקה) ומיתה טובה (מימון וגרניט)). יצירות אלו מציגות את המתת החסד מזוויות שונות, לעיתים מנוגדות זו לזו, ובאמצעותן ידונו ויוארו היבטים שונים הנוגעים להמתת חסד: היסטורי, רפואי ואתי, ובחינה של המצוי והרצוי בסוגיה תוך לקיחה בחשבון של נקודות מבט של חולים ובני משפחותיהם.

”לא ניתן לשכוח אותך בעודך בחיים.
אחר כך, אולי. אחר כך
תעשה רדידות כהרגלה.
לא ניתן לשכוח כשאת עוד פה,
חוגגת הילולה רבת פרטים:
כל הגלולות והתרופות ומביטה מכל התצלומים המשלידים.
וצינורות המזינים אותך ומרוקנים
עוד מקיימים את רצונך העקשני
שוב לקלקל את השורה, את הפרידה
שלא תקחי בה חלק” (ברנשטיין, 1985, עמוד 164)

כיצד הייתם רוצים לסיים את חייכם?

תארו לכם שאדם אותו אתם אוהבים מבקש את נפשו למות. ודאי הייתם ממהרים לסלק ממנו מחשבה איומה שכזו, לבטח אוזניכם לא הייתה מוכנה להקשיב. אך אילו אותו אדם אהוב מעוניין למות, ולא מתוך חוסר רצון לחיות, או גחמה רגעית, אלא בשל מחלה קשה ומלאה בייסורים. תארו לכם אותו אדם אהוב: אם, אב, בן זוגכם לחיים, מפציר בכם לסייע לו לקטוע את חייו.

¹ המסה מבוססת בחלקה על עבודה שנכתבה בקורס "הזהות היהודית כאתגר חינוכי" בהנחייתו של ד"ר חנוך בן פזי. גרסה מקוצרת של המאמר עתידה להתפרסם בכתב העת חיים בכבוד: בטאון העמותה הישראלית לילך – לחיות ולמות בכבוד.

האם הייתם מסייעים לו לסיים את חייו כפי שאתם מאחלים לעצמכם לסיים את שלכם?

זיכרון של אדם במותו, נמדד לרוב במעשים שעשה, בחוויות שחווה ובהחלטות משנות חיים. אדם שבוחר למות מרצונו החופשי בוחר, באומץ רב, החלטה משנת-חיים, שלו ושל קרוביו. יש שיראו החלטה זו כאנוכית, בטענה כי זו הבחירה הקלה ביותר שאדם יכול לבחור. יש שאמונתם הדתית שוללת כל התייחסות חיובית לבחירה במוות, ואחרים, המתקשים להיכנס לנעליו של אדם המבקש את נפשו למות, ישללו כל בדל של מחשבה שלעיתים מותו של אדם עדיף מחייו האומללים. האם זכותו של אדם ליטול את חייו?

המונח "המתת חסד" – אותנזיה, מקורו בשתי מילים ביוונית: Eu משמעו טוב או קל, Thanatos משמעו מוות, כלומר המושג מתייחס למיתה טובה, אולם המושג המודרני כיום מתייחס להמתת חסד. אם ננתח מושג זה, נבחין כי הוא מתייחס לחסד הנעשה באמצעות פעולת ההמתה (קנדל, 2006). משמעות הדבר היא שפעולה זאת נעשית כ"מתנה" של הממית למומת.

הגדרתה המילונית של המתת החסד הינה "המתתו של חולה הסובל ממחלה חשוכת מרפא, הנעשית כדי למנוע ממנו סבל קשה או בלתי נסבל" (שוויקה, 1997, עמ' 451). הגדרה זו מתייחסת לשלושה קריטריונים: ראשית, מחלת החולה צריכה להיות חשוכת מרפא, כלומר: החולה צריך להיות במצב סופני כאשר אין אפשרות לרפאו. שנית, החולה צריך להיות שרוי במצב של סבל קשה או בלתי נסבל; חלק זה אינדיבידואלי לכל אדם, כאשר סבל רב של אדם אחד אינו בהכרח בגדר סבל משמעותי לאדם אחר. ולבסוף, הפעולה אליה ההגדרה מתייחסת היא פעולה אקטיבית הנעשית על החולה: "המתתו של אדם".

ההגדרה המילונית ה"יבשה" אין בכוחה לשקף את המציאות. יש להניח כי מי שניצתה בו המחשבה לסיים את חייו על ידי המתת חסד, או לחלופין לסיים את חייו יקירו על ידי פעולה זו, עבר כברת דרך משמעותית עד שהגיע לכך. הגדרה מילונית כפשוטה אינה מייצגת את המציאות הקשה של אלו המתמודדים במהלך חייהם עם המתת חסד; היא אינה מתארת את ייסורי הגוף הקשים, אין היא מעמיקה בסבל הנפשי הרב ואף לא בהתמודדות האין-סופית עם הפעולות היומיות הפשוטות ביותר, שהופכות למסובכות יותר ויותר מדי יום ביומו.

כיצד ניתן להעביר את התחושות הקשות המתלוות להחלטה על המתת חסד ולו במעט? אולי באמנות הפתרונים. מאמר זה יבחן את נושא המתת חסד דרך שירתם של נתן זך ואורי ברנשטיין, המתארים את תחושותיהם כמי שחוו נושא זה מקרוב; באמצעות ספרם של אילנה המרמן ויורגן ניראד *במזל סרטן*; וכן שני סרטים עכשוויים העוסקים בהמתת חסד: *אהבה*, סרטו של הנקה ומיתה טובה של מימון וגרניט. יצירות אלו מציגות את המתת החסד בעיניים שונות, לעיתים מנוגדות זו לזו, תוך התייחסות להיבטים שונים הנוגעים בדיון על המתת חסד.

מבט היסטורי

המתת חסד אינה חידוש של המאות האחרונות; כבר מימי המקרא ניתן להבחין במקרים המזכירים את המתת החסד כפי שאנו מכירים אותה היום. שאול, מלך ישראל, ביקש מנער עמלקי להמית אותו כי "אחז בו השבץ" (שמואל ב', א). אמנם שאול לא היה שרוי בסבל קשה או בלתי נסבל מבחינה גופנית, אך בקשתו מן הנער לסייע לו לסיים את חייו מעידה כי הייתה התייחסות להמתה מרצון עוד מימי המקרא. נוסף על כך, לפי קנדל (2006), שבטים ועמים פרימיטיביים, כדוגמת שבט ההופי האינדיאני, נהגו לבצע המתות חסד: אדם אשר חלה וביקש את נפשו למות, הוצא אל מחוץ לתחום היישוב והונח לו למות בנחת, במקום להמשיך ולקיימו באמצעים מלאכותיים.

יודגש, כי יש להבחין בין המתת חסד של מי שמבקש את נפשו למות, לבין המתת חולים משיקולים של הקלה על הציבור (כפי שדגל אפלטון)² או טוהר הגזע (כפי שעשו הנאצים).

מחלוקת על המתת חסד קיימת מימים ימימה, אך הדיון עליה גבר בעשורים האחרונים של המאה העשרים ואילך, וזאת בשל התפתחות מדע הרפואה. בעבר, חולים רבים קיפחו את חייהם כתוצאה ממחלות שהיום אינן מהוות עוד סכנה בריאותית. התפתחות הרפואה הצילה חייהם של רבים ושיפרה את איכות חייהם לאין שיעור. עם זאת, הרפואה המודרנית השאירה חולים רבים בחיים במצב פיזי קשה, כאשר הם מורדמים ומונשמים, או לחלופין סובלים מכאבים פיזיים קשים. כתוצאה מכך, המתת החסד תפסה מקום נכבד בדיון הציבורי (לוי, 2008).

המתת חסד בישראל

במזל סרטן (המרמן וניראד, 2001), ספרם האוטוביוגרפי של בני הזוג יורגן ניראד ואילנה המרמן, מתאר את התמודדותם – כל אחד מבעד לעיניו שלו – עם מחלת הסרטן בה חלה ניראד, עד למותו. הסיפור מתרחש בישראל, מדינה בה המתת חסד בנסיבות מחלתו של ניראד אינה מותרת.

לאחר שנים של דיונים והצעות חוק שונות הנוגעות להמתת חסד, חוקק חוק החולה הנוטה למות והנושא הוסדר מבחינה משפטית בישראל. בסעיף 8 בחוק החולה הנוטה למות, תשס"ו-2005, נקבע כי החוק מתייחס לחולה הנוטה למות, אשר נותרו לו כשישה חודשים לחיות, לפי הערכת הרופא הבכיר אשר מטפל בו. סעיפים 15-25 בחוק נוגעים בחולה הנוטה למות המבקש להימנע מטיפול רפואי; על פי החוק, יש לכבד את רצונו של חולה הנוטה למות המסרב לקבל טיפול רפואי, אפילו אם אינו בעל כשרות משפטית. העובדה כי החוק מאשר הימנעות מטיפול רפואי מקלה על חולים רבים ובני משפחותיהם, אך חשוב לציין כי לכל מי שאינם חולים סופניים בשלבים מתקדמים למחלתם אין החוק מציע פתרון. בפרט, סעיף 19 לחוק איסור אוסר באופן גורף המתת החולה באופן אקטיבי: "אין בהוראות חוק זה כדי להתיר עשיית פעולה, אף אם היא טיפול רפואי, המכוונת להמית, או שתוצאתה, קרוב לוודאי, היא גרימת מוות, בין שהיא נעשית מתוך חסד וחמלה ובין שלא, ובין לבקשת החולה הנוטה למות או אדם אחר ובין שלא". לכן, אדם המתייסר מכאבים יכול על פי חוק לסיים את חייו רק כאשר הוא נזקק לטיפול רפואי שטרם קיבל, כלומר החוק אוסר על ניתוקו ממכשירי החייאה או כל פעולה אחרת אשר תוביל למותו; אם החליט החולה או מיופה כוחו להביא לסיום חייו, לאחר שכבר נעשה מעשה להצילו, אין אפשרות לממש החלטה זו.

משמעויותיו והשלכותיו האפשריות של איסור המתת החסד בישראל משתקפים בסרט מיתה טובה (מימון וגרניט, 2014), המתאר חבורה של זקנים המנסה לסייע לחברם הסובל לסיים את חייו על ידי המצאת מכונה באמצעותה יוכל לבצע המתת חסד באופן עצמאי. לאחר שהמכונה נוחלת הצלחה, ניגש לחבורה אדם המבקש מהם לעזור לו ולסיים את חייה של אשתו הנוטה למות ולאחר התלבטות וסירובים חוזרים, החבורה מחליטה לפעול בניגוד לחוק ולסייע לאנשים לסיים את חייהם בכבוד. ניתן לראות כי יש התייחסות לתחום המשפטי במהלך הסרט, כאשר החבורה מבקשת להעלים ראיות ואשתו של ממציא המכשיר מכנה אותו "רוצח" כאחרון הפושעים, כמי שסיים את חייו של אדם חף מפשע – ועם זאת, במהלך הסרט, עם התדרדרות בריאותה שלה, היא משנה את השקפתה על כך.

ואולם, יש יצירות המשמיעות קולות אחרים בשאלת לקיחת האחריות על מותו האקטיבי של הנוטה למות. כך, למשל, בשיר "שיחה" של אורי ברנשטיין:

"איני יכול להושיעך, ידי קצרות.

² אפלטון האמין באלמותיות הנפש, והאמין שהנפש ממשיכה להתקיים גם לאחר המוות, ולכן לא ראה צורך בהשארת נכים בחיים. דעתו של אפלטון תרמה לדיון הפילוסופי בנושא המתת חסד, אך המאמר אינו עוסק בהיבט זה.

וגם איני חייב. ראה את הספינות,
ראה איך הן פורשות לדרכן באפלולית,
חיים נעלמים על פני המים, זיק חולף,
כמעט ואין רואים. אל תתלה בי תקוות.
אינני יכול להושיע. ידי קצרות. כבר אמרתי לך
בוא ונביט בספינות.

יצוק בהן דבר סתר. נכון, תעלומה:
כל המשא הלח והאפל הזה, בלי רחש, לנפשו,
על פני המים הקלים. ושנינו על החוף.
אל תבקש. אל נא. כל זה כדי להסתיר
את אפיסת הכח, את אזלת היד, את הכאב
המר והאהוב, ששוב אני נמלט, נחבא.
אני פחדן. אל נא תתבע דבר... " (ברנשטיין, 1985, עמוד 75).

ניתן לקרוא את שירו זה של ברנשטיין כתיאור של חוסר יכולת למלא את בקשת יקירו לסייע לו לסיים את חייו. הוא מודה כי מנסה הוא לדבר על נושאים אחרים, פשוטים ונעימים יותר, מאשר להתמודד עם הכאב הנורא; וגם הגיוני העצמי "אני פחדן" לא מביא אותו לעמדה אחרת, רק לבקשה "אל תבקש. אל נא". גם נתן זך, בספרו האוטוביוגרפי *מות אמי* (1977), מתאר כיצד נמנע מביצוע המתת החסד של אמו החולה על אף בקשתה:

"שוב ושוב, ברגעי הצלילות המעטים, הייתה מבקשת: עשה לי טובה, תביא לי גולות.
ואני יודע לאלו גולות היא מתכוונת. ואני גם יודע שהיא צודקת, שמוטב כך. אבל האם
יקום הבן על אימו להורגה... ובנפשי גמרתי אומר: אני לא אעבור את זה. כשרק יתגלו בי
הסימנים הראשונים" (עמוד 59).

זך מעיד כי אין בו יכולת לסיים את חיי אמו, גם כאשר הוא יודע ומצהיר במפורש כי זוהי האפשרות שהיה בוחר עבור עצמו. אל לנו לשגות במחשבה כי במקרים כאלו הימנעות מהפעולה נעשתה מתוך שיקולים משפטיים גרידא; אך ניתן לסבור כי הפן המשפטי היווה שיקול בהחלטה האם לפעול או לאו.

החלטה אחרת בענין זה מוצגת בסרט 'אהבה' (הנקה, 2012), המגולל את סיפורם של אן וג'ורג': זוג בורגני אוהב בשנות השבעים לחייו אשר מתמודד עם מחלתה הקשה של האישה. הסרט העוסק בנושא כאוב זה, מתנהל לאיטו ומתאר התדרדרותה של אן: תחילה שיתוק בחצי גופה, בהמשך אבדן יכולתה לאכול ועד לחוסר יכולתה לנהל שיחה בעלת משמעות עם קרוביה. בניגוד לזך ואולי גם לברנשטיין, פועל ג'ורג' כנגד החוק בצרפת, שבדומה לחוק בישראל אוסר על המתת חסד: לאחר שהוא נואש מכל ניסיון לשיפור במצבה של אן ואינו יכול עוד לעמוד בסבלה, הוא מניף את אחת מכריות המיטה וחונק את אן, הנאבקת עימו עד למותה. מה גרם דווקא לג'ורג', שטיפל באן באופן מסור ולא מש ממיטתה, לסיים כך את חייה? נדמה כי הקרבה החזקה בין בני הזוג, גילם של הגיבורים והתדרדרות הבריאותית הדרמטית שחוותה אן, הביאו את ג'ורג' להבנה כי הוא מונע ממנה סבל רב בימים הספורים שנותרו לה.

אמנם ביצירות אשר נדונו כאן הדיון בהיבט המשפטי דל ואינו מספק, אך הוא חלק בלתי מבוטל בסוגיית המתת החסד.

היבט רפואי

בדיון הנוקב על המתת חסד מושכים את מירב האש אנשי הרפואה אשר בידם החלטות הרות גורל. מתד גיסא, מדע הרפואה, בזכות תרופות חדשות, כירורגיה מתקדמת וכדומה, מסוגל לרפא מחלות שהיו

חשוכות מרפא בעבר, ובכך להאריך את תוחלת החיים. מאידך גיסא, הטכנולוגיה הרפואית המודרנית מסוגלת להחזיק חולה סופני בחיים מעבר לגבול הטבעי, ללא סיכויים להחלמתו. בכך, הרפואה המודרנית הגדילה לא רק את תוחלת החיים של האדם, אלא גם את משך גיסתו (לוי, 2008). ברנשטיין מתאר את התמשכות הגסיסה הנוראית שחוותה אמו: "לשווא את מאריכה חיים, לכל בתי החולים את מובאת מקושטת, גובה עוד רגעים שלא שלך..." (ברנשטיין, 1985, עמוד 156).

בעיה נוספת שיצרה הרפואה המודרנית מתייחסת אל הצפיפות בבתי החולים בישראל: חולים רבים נאלצים לישון במסדרונות בתי החולים מפאת מחסור חמור בחדרים פנויים ומספר המיטות בבתי החולים צרות מלהכיל את כמויות החולים. הרפואה המתקדמת היא, ללא ספק, גורם מרכזי לבעיה זו: חולים רבים, שבעבר לא היה כל סיכוי להצילם, שוכבים כיום מורדמים ומונשמים במיטות בתי החולים והצורך במיטות לאשפוז גדל. הרפואה המתקדמת היא חרב פיפיות – אמנם חייהם של רבים, אשר בעבר היה סיכוי קלוש להישרדותם, ניצלו, אך מנגד איכות חייהם של רבים מהחולים הללו ירודה.

אלו המבקשים למות על ידי המתת חסד סובלים, לרוב, ממחלה פיזית קשה המונעת מהם איכות חיים מינימאלית. שהייה בבית החולים, כאשר גופם מחובר למכשירים, מחלת שכחה המערפלת את המחשבה, או רעד בלתי נפסק בגוף משבשים את אורח החיים התקין. בסרט 'מיתה טובה' הגיבורים – תרתי משמע – נלחמים כדי שחברם יזכה "למות בכבוד". מונח זה אמנם גורם לתחושת אי נוחות, אך לאור ההתרחשויות הצפויות לאלו הנוטים למות זהו פתרון, שבמובנים רבים, מציל את כבודם.

ההיבט האתי

עיקר הוויכוח בנוגע להמתת חסד מתנהל במישור האתי, בניסיון לקבוע כיצד ראוי לנהוג מבחינה מוסרית. שאלות קשות עולות כאשר אנו דנים במוסריות הפעולה: האם המתת אדם נחשבת כחסד, כפי שעשה ג'ורג' אשר חנק למוות את אשתו ב'אהבה', או שמא דווקא השארנו בחיים כמיטב יכולתנו? האם להקל על משפחת החולה על ידי המתתו נחשבת למעשה מוסרי? האם מוסרי למנוע מאדם המבקש למות את הזכות להחליט על גורלו, כפי שהמרמן פעלה כאשר הפרה את ההסכם עם בעלה בו התחייבה בפניו לספק עבורו את האמצעים שבעזרתם יוכל להתאבד (זמזל סרטן)? הדיון בהמתת חסד מעלה שאלות אתיות מורכבות. מתנגדיה מעלים את השאלה הקשה: עם מי נעשה החסד – האם עם האדם הנוטה למות או עם משפחתו שנושאת בנטל הטיפול בו? שהרי הוא עצמו לא אחת כבר נטול הכרה וחופש בחירה. הטעון כי החברה תנצל את פעולת המתת החסד מתוך טיעוני נוחות הוא חשש מבוסס והכרחי בוויכוח טעון זה. לעומתם, יש הטוענים כי לעיתים קרובות קרוביו של החולה הנוטה למות דווקא מחזיקים בו בחיים למרות רצונו בשל הקושי הרב להתנתק מאדם אהוב – גם כאן ישנה בעיה אתית, במקרה בו החולה סובל מייסורים קשים, וימיו הספורים עתידים להיות מלאי כאב, האם נכון להשאירו בחיים לטובת משפחתו המתקשה להתנתק?

בשנים האחרונות גברה המודעות הציבורית ל"אחריות שלילית" – אחריות האדם בגין מחדל מפעולה כאשר נדרש לפעול; אחריות האדם למחדל דינה כאחריות למעשה (לוי, 2008). לדוגמא, אדם אשר היה עד לתאונת דרכים מצופה ממנו ואף חובתו היא לסייע לנפגעים. אם כך הדבר, מדוע אין אחריות דומה כלפי חולה סופני המבקש את נפשו למות? האין זו הפקרות להותיר את החולה מתייסר בכאבו? יש שיאמרו כי ה"אחריות השלילית" חלה רק כאשר מדובר בהצלת חיי אדם, אך עולה השאלה: אם לדוגמא אדם עולה באש ואין אפשרות להצילו, והוא מבקש לגאול אותו מייסוריו ולירות בו, תהיה זו אמנם פעולה קשה, אך מבחינה אתית תהיה זו הפעולה הנכונה לעשות ונראה כי תהיה מקובלת על מרבית הנשאלים; מה ההבדל בין אדם זה לבין החולה הסופני? החולים הנוטים למות סובלים, לרוב, מכאבים פיזיים קשים מנשוא, חלקם מחוברים לצינורות שקורעים את גופם, חלקם מאבדים צלם אנוש. מדוע לא מוטלת אחריות כזו להצלת נפשו וכבודו של האדם ולהפסקת ייסוריו? מרבית היצירות המובאות במאמר זה מציגות חוסר פעולתה של קרובי הנוטים למות, למעט בסרטים 'אהבה' ו'מיתה טובה' – שאינם אוטוביוגרפיים. האם

הפעולה לטובת המתת החסד נעשית דווקא בסרטים מפאת עלילתם הדמיונית? האם המציאות היא זו הכובלת את האדם מלפעול למילוי בקשת חולה המבקש את נפשו למות?

משפחות החולים הנוטים למות

בפתח הדיון בהיבט זה חשוב לנסות להבין את הסבל הנפשי שעוברים גם בני משפחה של חולה הנוטה למות; דרך עוצמתית לחוות זאת היא בעיניה של המרמון, המתארת בכנות ובאומץ מרשימים, וללא טיפת סנטימנטליות, את התמודדותה עם מחלת הלוקמיה של בן זוגה, ובכך פותחת בפני הקוראים צוהר, ולו במעט, למסע הקשה שעוברים השניים עד למותו הצפוי של ניראד.

חלק חשוב בדיון על המתת חסד מתייחס למשפחותיהם של החולים הנוטים למות. משפחותיהם של החולים חוות משבר כפול: ראשית, טראומת המשפחות אינה באיבוד יקרן, אלא באיבוד דמותו של האדם אותו הכירו ואהבו המשתנה גם היא לנוכח הנסיבות, ואובדן זה פעמים רבות קשה הרבה יותר; יקרן פעמים רבות משתנה לנגד עיניהם מאדם עצמאי לאדם חולה ונתמך, בעיקר כאשר מצבו המנטלי מידרדר. ברוח זו נחתן לקרוא את שורותיו של ברנשטיין: "אדם זר לפתע לעצמו ולכליו ולביתו ולאישה שבה הוא נח..."^(ברנשטיין, 1985, עמוד 25). אבדן האישיות ותחושת הזרות, כפי שמתאר אותן ברנשטיין, אופייניים לרבים מן החולים הנוטים למות.

ההבנה כי אדם יקר לך סובל עלולה להוביל אדם לאחד משני מצבי קיצון: הימנעות מהתמודדות עם המצב או לחלופין, חיפוש אחר פתרון שיסייע לסיים את חייו של החולה הנוטה למות. בסרט 'מיתה טובה' אהבתו של ממציא המכונה, יחזקאל, לאשתו משתקפת ברצונו לסייע לה לסיים את חייה; ועל אף שמצב זה נשמע איום, הסרט מציג זאת באור חיובי כפעולה הנכונה, המתחשבת והאוהבת ביותר שיכול אותו אדם לבצע עבור אשתו – כמעשה חסד אמיתי.

המשבר השני אותו חווים בני המשפחה הוא אובדן החיים כפי שהכירו טרם מחלת הנוטה למות. רבים מקרובי החולים נוטשים את מקום עבודתם, מזניחים את חבריהם ולעיתים גם את יתר בני המשפחה על מנת לספק ליקירם את הטיפול הנדרש. המשפחה מאבדת, פעמים רבות, את עצמאותה ומשקיעה את כל משאביה בטיפול בבן המשפחה החולה, ותוך כך מזניחה את שאר תחומי חייה. משפחת הנוטה למות סופגת את כאבו של יקירה וכואבת, גם היא, על אובדנו ועל אובדנה. ב'אהבה' ניתן לראות כיצד ג'ורג', מפאת חוסר יכולתו להותיר את אן בגפה, עסק בטיפול בה מדי יום ביומו, וגם כששכר מטפלת שתסייע לו נאלץ במהרה לפטרה בשל התייחסותה המחפירה לאן; את כל ימיו הקדיש לה, באהבה ובמסירות מאין כמוה.

התחושה שאתה נוטש את יקירך חולפת בכל אדם שמבין כי אין ביכולתו לשאת בנטל הטיפול עוד. הנקה ב'אהבה' מדגישה לכל אורך הסרט את הקשר המיוחד בין שני הגיבורים הראשיים של הסיפור, קרי אן וג'ורג' – קשר המבוסס על אהבה משותפת זה לזו ולמוסיקה ועל שיחות ארוכות של השניים. הקשר החזק מגביר את דילמת הגיבור המתבקש על ידי אשתו לסעוד אותה בביתם: מחד גיסא אהבתו לאישה שעמו חזקה, ואינו רוצה להפקירה לבתי חולים, צינורות ומשככי כאבים, אך מנגד, העול הנופל על כתפיו בטיפול כבד מנשוא.

לעומת ג'ורג', אשר בחר לטפל באשתו בביתם, בספרו 'מות אמ' מתאר זך בפני קוראיו את מעבר האם למוסד סיעודי: "כשבאתי להעביר אותה למוסד הביטה בי ואמרה: שוב באת בהבעה של שוטר. אתה בדיוק כמו אביך. בן אדם רע. אחר כך נבהלה כנראה, כי מיד הוסיפה: מה היינו עושים בעולם בלי שוטרים!"^(זך, 1977, עמוד 31).

קשיי המשפחה אינם עניין של מה בכך, אך עם זאת במוקד הדילמה מצויים קשייהם של החולים עצמם. הקושי המרכזי ביותר, בעיניי, בקרב החולים הנוטים למות מתייחס אל תחושת אבדן העצמאות והתלות באחר: במקרה הטוב בקרוב משפחה, אך פעמים רבות באדם זר לחלוטין. קושי זה מתעורר בעיקר ברגע בו

לאדם אין עוד יכולת להתמודד בגפו עם הפעולות הבסיסיות והאינטימיות ביותר. כתיאורו של זך: "יום אחד, כשרחצתי אותה (בשלב זה כבר סירבה המטפלת לעשות זאת, בטענה שלא על כך משלמים לה, שהיא רק 'בת-לוויה'), אמרה לי: ואת זה בן צריך לעשות לאמו?! ועוד ביקשה לדעת: האם אני מתנהגת בסדר? אני רק מנסה לעזור. אבל מיד כשהנחתי אותה במיטתה אחרי האמבט פרץ שוב סילון של מי רגליים". (שם, עמוד 21). גם בסרט 'אהבה' ניתן להבחין בתפנית המתחוללת באן ברגע בו היא מאבדת את היכולת לשלוט על צרכיה ומטילה את מימיה במיטה; תגובתה הנרעשת לכך נותנת תחושה לצופי הסרט כי זוהי הייתה טיפת הכבוד האחרונה שנלקחה ממנה, מכאן והלאה ההתדרדרות הפיזית והנפשית מהירה וקשה הרבה יותר.

דרך הייסורים שעוברים החולים כרוכה בהחלטות כבדות משקל. לעיתים, גם לאחר קבלת ההחלטה הגורלית, נתקלים החולים במכשולים רבים. אחד מהם הוא תגובת בני המשפחה. כך למשל, 'מזל סרטן', לאחר שהבעל סיפר לאשתו כי הרופא בישר לו שנותרו לו חודשים ספורים לחיות, הוא מתוודה בפניה על ההחלטה הגורלית שקיבל: "ואתה, אתה מוסיף ומספר לי, החלטת לעשות סוף סוף את מה שתמיד רצית לעשות: לעלות על ההרים, אל השלג, לחכות ללילה, לשכב על השלג, לבלוע כדור שינה ולקפוא למוות [...]. לא, אני לוחשת נחנקת מבקשת מתחננת" (המרמן ונראד, 2001, עמוד 19). אמנם אין מדובר כאן בהמתת חסד, אך ניתן לראות כיצד האישה אינה מוכנה לקבל את החלטת בן זוגה לסיים את חייו; בעקבות זאת הוא אכן מוותר על תוכניתו להתאבד, וצפויים לו, וגם לה, חודשים רווי כאבים וסבל. הצורך של החולה להתמודד לעיתים, בנוסף למחלתו הקשה, גם עם התנגדויות קרוביו, מקשה ללא ספק על החולה וגורמת לו, פעמים רבות, לטפל בגפו בנושא המתת החסד, מבלי לספר לקרוביו דבר על כך.³ ואולם, לעיתים המשפחה תומכת בהחלטת החולה – למשל מתי מילוא, חולה פרקינסון, נסע עם בתו לשוויץ לסיים את חייו בעזרת עמותת "דיגיטאס"; מסעו האחרון תועד בסרט מרגש (דיין וטוקטלי, 2013).

"דיגיטאס"

כיום קיים פתרון נוסף לחלק מהחולים הנוטים למות אשר החוק בארצם אינו מתיר להם המתת חסד – ארגון שוויצרי ללא כוונות רווח, בשם "דיגיטאס", שמטרתו לסייע לאלו הבוחרים לסיים את חייהם. על חולים אלה לעמוד בקריטריונים מוגדרים שנקבעו על ידי הארגון, שעיקרם - להיות במצב בו החולה יכול להפעיל שיקול דעת, ולהיות עם יכולת פיסית מספיקה בכדי ליטול את הסם בעצמו. "דיגיטאס" אינה מעניקה את שירותיה לכל הדורש זאת; על האדם להיות חולה במחלה המובילה למוות או מוגבלות פיסית בלתי נסבלת, או סובל מכאב שלא ניתן לשלוט עליו והוא בלתי נסבל. אם אדם מעוניין בשירותיו של הארגון עליו לבצע שורה של תהליכים פורמאליים, בהם מפורט מצבו הבריאותי בחודשים האחרונים, קורות חייו, והסיבות שבעטיין הוא מבקש למות. למעשה, "דיגיטאס" מקיימים את משאלתם של החולים הנוטים למות בצורה מסודרת ורווית הליכים בירוקרטיים; כך, הם מגנים על עצמם מפני תביעות משפטיות, ובה בעת מאפשרים לחולה לוודא כי זוהי אכן החלטתו הסופית. ייחודה של עמותה זו הוא במתן האפשרות להמתת חסד אקטיבית שהיא מעניקה למטופליה; החולים המבקשים לסיים את חייהם בעזרתה של העמותה פועלים באופן אקטיבי ומוצהר למען סיום חייהם (Dignitas, 2014). על אף שבכל היצירות המוצגות במאמר זה לא קיים זכר ל"דיגיטאס" מצאתי לנכון להציג עמותה זו כפתרון אלטרנטיבי לחוק הקיים בישראל ואשר מונע את המתת החסד.

סיכום

³ עדי טלמור, שדרך רדיו שחלה במחלת הסרטן, בחר לסיים את חייו מבלי לשתף את משפחתו בהחלטתו, בסיוע עמותת "דיגיטאס". ראו: <http://www.haaretz.co.il/gallery/1.1372162>

מה באמנות מאפשר להמתת החסד המוצגת באמצעותה להיות "נגישה" לכל קורא וצופה? מרתה נוסבאום מתארת זאת בספרה *צדק פואטי*: "היכולת לדמיין מה פירוש הדבר לחיות חייו של אדם אחר, אשר עשוי היה בנסיבות שונות להיות עצמנו או מישהו מיקירנו" (נוסבאום, 2003, עמוד 22). האמנות מצמצמת את המרחק העצום בינינו ובין מציאות "אחרת", שזולתנו חווים, ובכך מאפשרת לכל אדם שנחשף ליצירות אלו להעמיד עצמו במקומם ולתבוע ממנו לראות דברים שהעומות עמם עשוי להיות קשה.

בסרט 'אהבה' אן מסרבת להתאשפז בבית חולים כיוון שאין רצונה שיאריכו את חייה באמצעים מלאכותיים. גם ניראד במזל סרטן נרגש מן העובדה שבימיו האחרונים הוא מורשה לשוב לביתו ולסיים את חייו מחוץ ל"חדר הבידוד" (המרמן וניראד, 2001, עמוד 273). מרבית האנשים מסיימים את חייהם כיום בבתי חולים או בבתי אבות – סביבה זרה ומנוכרת להם – כשהם מחוברים למכשירים רבים ומוקפים באנשים זרים ועסוקים. זו, לדעתי, אינה הדרך בה מבקש אדם לסיים את חייו. הקדמה בידע המדעי-רפואי ובאמצעים הטכנולוגיים הביאה להארכת תוחלת החיים באופן משמעותי, ובפרט להאריך חיי חולה הנוטה למות בתנאים ובמצבים שבעבר היו בלתי אפשריים. עם זאת, למרבה הצער, הארכת החיים לא בהכרח מביאה לשיפור מקביל באיכות החיים, ופעמים רבות גורמת להפרעות קשות בתפקודי איברים שונים, כאבים פיזיים, תפקוד שכלי לקוי וסבל גופני ונפשי חמור. אדם המעוניין לסיים את חייו על ידי המתת חסד מבקש להימנע מאיכות החיים הירודה ומכאבים בלתי נסבלים; הוא מעוניין שאת שארית חייו ימלאו רגעים של אושר וזיכרונות נעימים. האין זו בקשה לגיטימית?

"כשאיש אינו שומע את מבקשת את נפשך למות. והיא מסרבת" (ברנשטיין, 1985, עמוד 161).

מקורות

הנקה, מ. (במאי), *אהבה*. (2012, צרפת).

אפלטון (1999). "המדינה". בתוך: *כתבי אפלטון*. תרגום י.ג. ליבס. ירושלים: שוקן. כרך ג, עמ' 405.

ברנשטיין, א. (1985). *שירים נבחרים*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

דיין, א. וטוקטלי, ג. (2013). *מסע הניצחון של מתי מילוא*.

http://www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/2014-d996de8fc03d2410/Article

http://www.mako.co.il/tv-ilana_dayan/2014-d996de8fc03d2410/Article?Partner=searchResults

המרמן, א. וניראד, י. (2001). *במזל סרטן*. תל אביב: עם עובד.

זך, נ. (1977). *מות אמי*. תל-אביב: הקיבוץ המאוחד.

חוק החולה הנוטה למות, תשס"ו-2005.

לוי, ז. (2008). *מחשבות על מוות: בפילוסופיה ובהגות היהודית*. תל-אביב: רסלינג.

מימון, ש. וגרניט, ט. (במאים). *מיתה טובה* (2014, ישראל).

נוסבאום, מ. (2003). *צדק פואטי*. תרגום: מ. שקודניקוב. חיפה ואור יהודה: אוניברסיטת חיפה וספרית מעריב.

קנדל, י. (2006). "המתת חסד- דילמות אתיות". *כיוונים חדשים* (13), 139-153.

שוויקה, י. (1997). "המתת חסד". רב מילים: המילון העברי השלם (מהדורה ראשונה, כרך שני). ישראל:
מטח-המרכז לטכנולוגיה חינוכית, משכל (ידיעות אחרונות וספרי חמד), סטימצקי. עמ' 451

שטינברג, א. (2002). "החולה הנוטה למות: מבט השוואתי בין ערכים דמוקרטיים והלכתיים". בתוך: ר.
כהן-אלמגור (עורך), *דילמות באתיקה רפואית*. בני ברק: הקיבוץ המאוחד. עמ' 283-321.

Dignitas. (2014). How DIGNITAS works. Retrieved January 1, 2014, from:

<http://www.dignitas.ch/images/stories/pdf/so-funktioniert-dignitas-e.pdf>

Dworkin, R. (1993). *Life's Dominion- An Argument about Abortion, Euthanasia, and Individual Freedom*. New York: Alfred A. Knope INC.